

Pārstrādātu barības vielu tirgus attīstības plāns

Latvija

Nodevums 4.16.1

LATVIJAS BIOGĀZES ASOCIĀCIJA

Jūnijs 2022

European Union
European Regional
Development Fund

1. IEVADS

“Ilgtspējīga biogāze” ir Interreg Centrālbaltijas programmas atbalstīts projekts, ko sadarbībā īsteno Somijas un Latvijas organizācijas. Projekts vērsts uz biogāzes ražotņu barības vielu slodzes samazināšanu Baltijas jūrā.

Projekts atbalsta biogāzes ražotājus, iestādes, izglītības iestādes un citas ekspertu organizācijas:

- sniedzot vadlīnijas barības vielu pārvaldībai biogāzes ražotnēs un digestāta izmantošanai;
- izstrādājot jaunus rīkus pārstrādātu barības vielu izmantošanas plānošanai un atļauju izsniegšanai, kā arī tirgus izveidei;
- uzlabojot zināšanas par barības vielu pārvaldības jautājumiem biogāzes ražošanā.

Projekts “Ilgtspējīga biogāze” atbalsta tirgus izveidi un barības vielu pārstrādi, izstrādājot digestāta un pārstrādātu mēslošanas līdzekļu kvalitātes sistēmas, sniedzot informāciju par pārstrādātu barības vielu pareizu un optimālu izmantošanu, izstrādājot plānus pašreizējo normatīvo šķēršļu pārvarēšanai. Tiek izstrādāts plāns tirgus izveidei digestāta produktiem un pārstrādātajām barības vielām.

Projekta ietvaros tika apkopota informācija par Latvijas plānošanas dokumentiem un normatīvajiem aktiem saistībā ar biogāzes ražošanu un pārstrādātu barības vielu izmantošanu, mēslošanas līdzekļu reģistrācijas prasībām, izstrādāts priekšlikums digestāta kvalitātes sistēmas izveidei un definētas nepieciešamās darbības pārstrādātu barības vielu tirgus izveidei Latvijā.

Izstrādātais priekšlikums pārstrādātu barības vielu tirgus izveidei Latvijā iekļauj informāciju par pārstrādātu barības vielu tirgus izveides aspektiem, plāna mērķi un darbības, kuras jāveic, lai nodrošinātu pārstrādātu barības vielu tirgus izveidi Latvijā.

2. PĀRSTRĀDĀTU BARĪBAS VIELU TIRGUS IZVEIDES BŪTISKĀKIE ASPEKTI

Pārstrādātu barības vielu aktīvāka izmantošana un tirgus izveide ir aktuāla tēma Eiropā jau vairākus gadus, un barības vielu otrreizēja pārstrāde ir ļoti svarīgs elements virzībā uz aprites ekonomiku, kas ir atslēga ilgtspējīgākām ražošanas un patēriņa sistēmām nākotnē.

Politiskajā līmenī ir pieņemtas dažādas stratēģijas, kurās iekļauti plāni efektīvākai barības vielu pārvaldībai, tostarp pārstrādātu barības vielu izmantošanai, tādējādi veicinot resursu atkārtotu izmantošanu, uzlabojot dzīves ciklu un integrējot aprites ekonomikas principus. Viena no šādām stratēģijām ir Eiropas Komisijas 2019. gadā pieņemtais Eiropas Zaļais kurss. Tā mērķis ir panākt, lai ES klimata, enerģētikas, transporta un nodokļu politika būtu gatava līdz 2030. gadam samazināt siltumnīcefekta gāzu emisijas par vismaz 55% salīdzinājumā ar 1990. gada līmeni. Starp plānotajām rīcībām tiek ietverta arī oglekļa pārvaldība un uzglabāšana augsnē, un barības vielu labāka pārvaldība, kuras mērķis ir uzlabot ūdens kvalitāti un samazināt emisijas. [1]

Detalizētāk sasniedzamie mērķi ir definēti stratēģijā “No lauka līdz galdam”, kur tiek norādīts, ka par vismaz 50 % jāsamazina barības vielu zudumus, turklāt nodrošinot, ka netiek pazemināta augsnes auglība. Šī rīcība mēslošanas līdzekļu lietošanu līdz 2030. gadam samazinās par vismaz 20 %. Tas tiks panākts:

- pilnībā īstenojot un izpildot attiecīgos vides un klimata tiesību aktus,
- kopā ar dalībvalstīm apzinot, kādā mērā, ir jāsamazina barības vielu slogs,
- izmantojot līdzsvarotu mēslošanu un ilgtspējīgu barības vielu pārvaldību,
- labāk apsaimniekojot slāpekli un fosforu visā to dzīves ciklā. [2]

Solis tuvāk arī efektīvākai un plašākai pārstrādātu barības vielu izmantošanai ir Eiropas Parlamenta un Padomes 2019. gada 5. jūnijā pieņemtā regula par ES mēslošanas līdzekļiem, kas paredz mēslošanas līdzekļiem CE zīmes piemērošanu, kā arī pirmo reizi ir definētas prasības organiskam mēslošanas līdzeklim un organiskam augsnes ielabotājam. [3]

Izstrādes stadijā Eiropas Komisijā ir Barības vielu labākas pārvaldības rīcības plāns.

Aktīvu rīcību pārstrādātu barības vielu izmantošanā ir veicinājis HELCOM, kas ir norādījis, ka Baltijas jūrā izskalojušās barības vielas ir galvenais drauds Baltijas jūras videi un tās eitrofikācijai. Vērtīgie resursi kā fosfors un slāpeklis ir kļuvuši par nopietnu problēmu, atrodoties nepareizā vietā, daudzumā un tas netiek efektīvi izmantots.

2021. gadā HELCOM apstiprināja Reģionālo Barības vielu pārstrādes stratēģiju, kurā norāda, ka ir jāuzlabo barības vielu pārstrāde uz zemes un jāsamazina zaudējumus jūrai, lai mazinātu kaitīgo ietekmi uz Baltijas jūru. Stratēģijā arī tiek norādīts, ka ar barības vielām bagātināta biomasa ir jāuzskata nevis par atkritumiem, bet gan par vērtīgu resursu. Tas aizvērtu barības vielu loku, samazinot barības vielu nokļūšanu ūdens vidē līdz dabiskajam līmenim un nodrošinot reģionālo barības vielu, īpaši fosfora, pieejamību Baltijas jūras valstīm.

Stratēģijā ir definētas arī iespējamās darbības mērķu sasniegšanai, piemēram:

- dot priekšroku kūtsmēsliem un citu pārstrādātu barības vielu izmantošanai kā mēslošanas līdzeklim;
- ieviest atbalsta mehānismus pārstrādātu barības vielu ražošanai un lietošanai;
- izveidot vienotus kvalitātes standartus, piem. sertifikācijas sistēmas pārstrādātu barības vielu mēslošanas līdzekļu tirdzniecībai;

- veicināt lauksaimnieku izpratni par organiskā mēslojuma, tostarp augsnes uzlabotāju, priekšrocībām un atbilstošām lauksaimniecības metodēm oglekļa piesaistīšanai;
- palielināt izpratni par risku novēršanu, kas saistīti ar barības vielu pārstrādi, izmantojot biomasu;
- uzlabot informācijas pieejamību par barības vielu pārstrādi;
- palielināt izpratni par barības vielu pārstrādes priekšrocībām;
- radīt stimulus biogāzes ražotājiem pārstrādāt digestātu, lai optimizētu barības vielu izmantošanu;
- izstrādāt ekonomiskus instrumentus un stimulus, lai organisko mēslojumu padarītu vairāk pievilcīgu gala lietotājiem, izveidojot un nodrošinot atbilstošu tiesisko regulējumu;
- veicināt otrreizēji pārstrādātu mēslošanas līdzekļu tirdzniecību un izmantošanu. [4]

Aspektus pārstrādātu barības vielu tirgus izveidei ir analizējusi arī EIP-AGRI grupa, kura 2017. gadā ziņojumā par pārstrādātām barības vielām norādīja, ka lauksaimniecības intensifikācija, izmantojot minerālmēslus, ir ļāvusi pasaulei uzturēt iedzīvotāju skaita pieaugumu un labklājību, taču šī atkarība no fosilajiem resursiem ir jāmazina, jo rada pieaugošus draudus pārtikas drošībai, un vairāk uzmanības jāpievērš barības vielu cilpu slēgšanai visā lauksaimniecības pārtikas ķēdē. Tāpat arī esošā situācija ar minerālmēslu aktīvo izmantošanu lauksaimniecībā ir veicinājusi zemju eitrofikāciju. Taču pārstrādātu barības vielu tirgus izveide nav atkarīga tikai no politiskās gribas. Efektīva pārstrādātu barības vielu tirgus izveide ir atkarīga arī no šādiem aspektiem:

- 1) gala lietotāju profils - lauksaimniecības jomā iesaistīšanās pārstrādātu barības vielu tirgū ir joprojām nenozīmīga salīdzinājumā ar parasto mēslošanas praksi. Tas skaidrojams gan ar esošo likumdošanas praksi, gan izmaksām, kā arī nepietiekamām zināšanām.
- 2) tehnoloģiskā gatavība - pārstrādātu barības vielu efektīvāku un plašāku izmantošanu līdz šim ir kavējuši tehnoloģiskie risinājumi, kas joprojām ir attīstības stadijā un līdz ar to nav plaši pieejami un ir dārgi. Taču dažādi atbalsta mehānismi var veicināt tehnoloģisko šķēršļu pārvarēšanu un mudināt Eiropas lauksaimniecību virzīties uz vairāk ilgtspējīgu praksi.
- 3) gala lietotāju akcepts - cilvēciskajam faktoram ir izšķiroša nozīme ātrākai pārejai uz pārstrādātu barības vielu izmantošanu plašākā mērogā. Pētījumos, kas ir veikti par pārstrādātu barības vielu izmantošanu no gala lietotāju puses ir paustas bažas par šādiem trūkumiem:
 - smarža;
 - nenoteiktība par barības vielu saturu;
 - grūtības aprēķināt nepieciešamo mēslojuma daudzumu;
 - aprīkojuma izmaksas iestrādei;
 - ierobežojumi iestrādes laikam.

EIP-AGRI grupa savā ziņojumā ir norādījusi, ka pozitīvi tiek vērtēta šī produkta zemā cena.[5]

3. PĀRSTRĀDĀTU BARĪBAS VIELU TIRGUS IZVEIDE LATVIJĀ

3.1 Pārstrādātu barības vielu tirgus izveides mērķis

Pārstrādātu barības vielu tirgus izveide ir aktīvs process, kas norisinās ne tikai Eiropas Savienībā kopumā, bet arī nacionālajās dalībvalstīs.

Līdz ar enerģētikas krīzi 2021. gada beigās un 2022. gada sākumā, kā arī Krievijas Federācijas iebrukumu Ukrainas Republikā 2022. gada februārī, kas saasināja arī minerālmēslu pieejamības jautājumu, jautājums par pārstrādātu barības vielu pieejamību un izmantojamību ir kļuvis vēl aktuālāks.

Virknē Eiropas Savienības valstu jau ir izstrādāts normatīvais regulējums un ieviestas kvalitātes sistēmas pārstrādātu barības vielu izmantošanai. Tiek organizētas dažādas aktivitātes, lai veicinātu gan sabiedrības izpratni par organisko mēslojumu un tā izmantošanas drošību, gan meklēti risinājumi efektīvākai pārstrādātu barības vielu pārveidei viegli izmantojamā organiskajā mēslošanas līdzeklī.

Latvijā diskusijas par pārstrādātu barības vielu tirgus izveidi līdz šim nav notikušas, un nav analizēts arī potenciālais organiskā mēslošanas līdzekļa pieejamais apjoms, kas varētu tikt saražots Latvijā no pārstrādātām barības vielām. Taču ņemot vērā Baltijas jūras reģiona attīstības vadlīnijas un arī Eiropas Komisijas izvirzītos mērķus nākotnei saistībā ar apkārtējās vides saudzēšanu un emisiju samazināšanu, tad tuvā nākotnē arī Latvijā būs jāīsteno aktivitātes pārstrādātu barības vielu tirgus izveidei.

Uz šādu darbību nepieciešamību norāda arī Latvijas Republikas Valsts kontroles veiktā revīzija un sagatavotais ziņojums "Vai Latvijā tiek veidota efektīva un ekonomiski pamatota bioloģisko atkritumu apsaimniekošanas sistēma". Valsts kontrole revīzijas ziņojumā norāda, ka bioloģisko atkritumu apsaimniekošanas cikla noslēgumā pārstrādes rezultātā iegūtais komposts vai digestāts var tikt atgriezts ekonomiskajā apritē, ja valsts ir noteikusi vienotas prasības par produkta kvalitāti un drošumu. Tomēr Latvijā joprojām nav normatīvā regulējuma bioloģisko atkritumu beigu statusa noteikšanai, kas ļautu efektīvi un droši izmantot no bioloģiskajiem atkritumiem iegūto kompostu un/vai digestātu. Ziņojumā pie ieteikumiem tiek norādīts, ka atbildīgajām institūcijām ir jānosaka normatīvajā regulējumā kvalitātes prasības un kritērijus bioloģisko atkritumu pārstrādes rezultātā iegūto produktu tālākai klasifikācijai un pieļaujamajai izmantošanai.[6]

Pārstrādātu barības vielu izmantošanas veicināšana uzlabotu Latvijā situāciju ar minerālmēslu lietošanu, kurai saskaņā ar Eiropas Komisijas datiem ir pieaugoša tendence un salīdzinot 2008. gada datus ar 2018. gada datiem Latvija ir bijusi to valstu starpā, kurās ir vērojams minerālmēslu patēriņa pieaugums - par 57%.[7].

2.3 Tirgus attīstības plāns

Tirgus attīstības plāns ir izveidots, balstoties uz veikto informācijas analīzi par barības vielu politiku Eiropā un Baltijas jūras reģionā, kā arī situāciju Latvijā.

Tabulā ir sniegta informācija par nepieciešamajām aktivitātēm, lai nodrošinātu pārstrādātu barības vielu tirgus izveidi Latvijā.

Aktivitāte	Apraksts	Atbildīgā institūcija un aktivitātes ieviešanas laiks
Likumdošana		
Izstrādāt un apstiprināt normatīvos aktus kārtībai, kādā noteiktiem materiāliem izbeidz piemērot atkritumu statusu	Lai nodrošinātu pārstrādātu barības vielu aktīvāku izmantošanu Latvijā, ir nepieciešams veikt izmaiņas normatīvajos aktos. Piemēram, 2021. gadā Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija uzsāka saskaņošanas procesu Ministru kabineta noteikumiem "Kārtība, kādā izbeidz piemērot atkritumu statusu no bioloģiski noārdāmiem atkritumiem iegūtam materiālam un tā izmantošanai". Noteikumi nav apstiprināti. Tāpat jāpilnveido citi normatīvie akti, lai izveidotu kārtību, kā noteiktiem materiāliem izbeidza piemērot atkritumu statusu un tiek veicināta pārstrādātu barības vielu izmantošana. Uz nepieciešamību pilnveidot normatīvos aktus ir norādījusi arī Valsts kontrole revīzijas ziņojumā "Vai Latvijā tiek veidota efektīva un ekonomiski pamatota bioloģisko atkritumu apsaimniekošanas sistēma".	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija 2022. gada decembris
Izstrādāt un pilnveidot normatīvos aktus par aprites ekonomikas principu ieviešanu atbilstoši plānošanas dokumentos definētajam.	2020. gada 4. septembrī Ministru kabinets apstiprināja Rīcības plānu pārejai uz aprites ekonomiku 2020.-2017. gadam. Rīcības plānā ir iekļauts pasākums notekūdeņu dūņu ilgtspējīgai apsaimniekošanai, taču attiecībā uz pārstrādātu barības vielu izmantošanu rīcības nav definētas.	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija Zemkopības ministrija Ekonomikas ministrija 2022.-2023. gads
Izstrādāt normatīvo regulējumu, lai radītu ietvaru pārstrādātu barības vielu kvalitātes sistēmas izveidei.	Lai ieviestu pārstrādātu barības vielu kvalitātes sistēmu, ir jāizstrādā virkne normatīvo aktu, kas noteiktu procedūru un atbildīgās iestādes kvalitātes sistēmas ieviešanai un administrēšanai, definētu kvalitātes kritērijus pārstrādāto barības vielu produktiem, definētu šo produktu izmantošanas veidus. Līdzīgs regulējums	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija Zemkopības ministrija Ekonomikas ministrija Latvijas Biogāzes asociācija

	Latvija ir izveidots nacionālajai pārtikas kvalitātes sistēmai “Zaļā karotīte”, kā arī Igaunijā.	2022-2024
Atbalsts pārstrādātu barības vielu produktu ražotājiem		
Digestāta kvalitātes sistēmas ieviešana	Projekta “Ilgtspējīga biogāze” ietvaros Latvijas Biogāzes asociācija ir izstrādājusi digestāta kvalitātes sistēmas aprakstu, kurā aprakstīti sistēmas darbības principi, definēti digestāta kvalitātes kritēriji, lai to varētu izmantot kā organisko mēslošanas līdzekli vai augsnes ielabotāju. Turpmāk jānodrošina, ka izstrādātā kvalitātes sistēma tiek atzīta no atbildīgo institūciju puses un tiek uzsākts produktu sertifikācijas process.	Latvijas Biogāzes asociācija Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija Zemkopības ministrija Vitas atbilstošas organizācijas 2022-2024
Izstrādāt atbalsta mehānismus, kas veicinātu biogāzes ražotāju interesi sertificēt produktus atbilstoši kvalitātes sistēmas prasībām, kā arī veikt investīcijas digestāta kā pārstrādātas barības vielas gala produkta ražošanā.	Informācija dažādos pētījumus, kas ir veikti par pārstrādātu barības vielu produkta potenciālu, norāda, ka lielākie izaicinājumi un izmaksas ir saistītas lai, piemēram, digestātu pārstrādātu tādā produktā, kas būtu viegli lietojams dažādām mērķa grupām, piemēram mazdārziņu īpašniekiem. Šai pārstrādei ir nepieciešamas investīcijas, kuras ne vienmēr biogāzes ražotāji vēlas veikt, jo līdz šim pārstrādātu barības vielu produkti nav bijušas pieprasīti. Taču līdz ar minerālmēslu cenu pieaugumu, fosilās enerģijas pieejamības samazināšanos pārstrādātu barības vielu pieejamība ir daudz aktuālāka. Bez tam ir jārada instrumenti, kas stimulētu patērētājus izvēlēties pārstrādātu barību vielu produktus pār tradicionālajiem minerālmēslu produktiem. Šie instrumenti var tikt iekļauti Latvijas Kopējās lauksaimniecības politikas stratēģijā.	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija Zemkopības ministrija Ekonomikas ministrija Finanšu ministrija Latvijas Biogāzes asociācija 2022-2027
Komunikācija un mārketing		
Īstenot informēšanas un izglītošanas aktivitātes dažādām mērķa grupām, lai informētu par pārstrādātu barības vielu ieguvumiem, lietošanas veidiem.	Dažādos pētījumos pār pārstrādātu barības vielu izmantošanu ir norādīts, ka produkta atpazīstamības nodrošināšanai ir jāveicina patērētāju izpratne un pārliecība par pārstrādātu barības vielu produktiem, izskaidrojot mēslošanas politiku, sniedzot ieteikumus par mēslošanas līdzekļu pareizu izmantošanu un devu pielāgošanu augu vajadzībām, kā sniedzot informāciju par šo produktu kvalitāti un atbilstību noteiktajiem standartiem.	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija Zemkopības ministrija Ekonomikas ministrija Citas atbildīgās organizācijas kā Valsts Augu dienests, Valsts Vides dienests, Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs, Zemnieku Saeima u.c. Latvijas Biogāzes asociācija

			2022-2027
Izveidot kvalitātes zīmolu	digestāta sistēmas	Līdz ar digestāta kvalitātes sistēmas ieviešanu izveidot zīmolu, kas ir atzīts no valsts iestāžu, ražotāju un potenciālo lietotāju puses.	Latvijas Biogāzes asociācija Citas ieinteresētās puses 2022-2024

Literatūra

1. Eiropas zaļais kurss. Komisijas paziņojums Eiropas parlamentam, Eiropadomei, Padomei, Eiropas Ekonomikas un Sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai, Eiropas Komisija, Briselē, 11.12.2019. com(2019) 640 final,
2. Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai "Stratēģija "No lauka līdz galdam", <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0381&from=EN>
3. Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2019/1009 (2019. gada 5. jūnijs), ar ko nosaka noteikumus par to, kā tirgū dara pieejamus ES mēslošanas līdzekļus, un ar ko groza Regulas (EK) Nr. 1069/2009 un (EK) Nr. 1107/2009 un atceļ Regulu (EK) Nr. 2003/2003 (Dokuments attiecas uz EEZ), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex%3A32019R1009>
4. Baltic Sea Regional Nutrient Recycling Strategy, HELCOM, <https://helcom.fi/wp-content/uploads/2021/10/Baltic-Sea-Regional-Nutrient-Recycling-Strategy.pdf>
5. EIP-AGRI Focus Group Final report on Nutrient Recycling, November 2017, https://ec.europa.eu/eip/agriculture/sites/default/files/eip-agri_fg_nutrients_recycling_final_report_2017_en.pdf
6. Vai Latvijā tiek veidota efektīva un ekonomiski pamatota bioloģisko atkritumu apsaimniekošanas sistēma?, Valsts kontrole, <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/atkritumu-skirosana-un-tuvakie-izaicinajumi-biologiski-noardamo-atkritumu-skirosana>
7. Agri-environmental indicator - mineral fertiliser consumption, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Agri-environmental_indicator_-_mineral_fertiliser_consumption#Analysis_at_country_level

sustainablebiogas.eu

KONTAKTINFORMĀCIJA:
BAIBA BRICE, LATVIJAS BIOGĀZES ASOCIĀCIJA
info@latvijasbiogaze.lv

Projekta “Ilgtspējīga biogāze” ietvaros biogāzes sektoru pārstāvošās organizācijas un dažādas ieinteresētajām pusēm meklēja risinājumus, lai samazinātu barības vielu noplūdi visā biogāzes ražošanas ķēdē: no izejvielu apstrādes līdz ražošanai un ar barības vielām bagāta digestāta drošai izmantošanai.

Projekta aktivitāšu rezultātā secināts, ka biogāzes ražošanā ir rūpīgi jāapsver ilgtspējīga barības vielu apsaimniekošana. Plānojot, sniedzot darbības atļaujas un ekspluatējot biogāzes iekārtas ir jāņem vērā reģionālā barības vielu bilance, izejvielu un digestāta uzglabāšanas vietām jābūt atbilstošām, un digestāta izmantošanai jābalstās uz augu vajadzībām.

Nepieciešama pārstrādāto barības vielu kvalitātes uzlabošana un jāveicina to izmantošana. Turklāt jāturpina daļēji pretrunīgā notekūdeņu dūņu apsaimniekošanas mērķu saskaņošana - piesārņojuma novēršana, barības vielu pārstrāde un klimata pārmaiņu mazināšana.

ES Interreg Centrālās Baltijas programmas finansēto projektu īstenoja Džona Nurminena fonds, ELY centrs Somijas dienvidrietumiem, Somijas Biocikla un biogāzes asociācija, Latvijas Valsts vides dienests un Latvijas Biogāzes asociācija.